

DIN ARHIVELE CERNĂUȚENE: GENERALUL NICOLAE PETALA CĂTRE ION NISTOR

Doina Alexa

Suferințele abătute asupra teritoriului Bucovinei ce a făcut în anul 1940 obiectul raptului sovietic, au afectat considerabil și patrimoniul arhivistic cernăuțean. Dacă în anul 1940 întreg tezaurul documentar a rămas la Cernăuți, în anul 1944, doar o mică parte a fost evacuat la Micăsasa, lângă Sibiu.

Cu toate eforturile depuse în vederea salvării cel puțin a documentelor referitoare la Sudul Bucovinei, toate acestea au fost predate, la 19 aprilie 1945, la Socola - Iași, reprezentanților Uniunii Sovietice din Comisia Aliată de control, după ce suferiseră deja numeroase pierderi datorită tratamentului la care au fost supuse de către Armata de ocupație.

În contextul deja invocat, un bogat tezaur documentar referitor la istoria și cultura națională a rămas dincolo de granițele țării. Alături de aceste documente aflate încă din perioada interbelică în patrimoniul Arhivelor Statului din Cernăuți, în partea de Bucovină ruptă din trupul țării au rămas și importante înscrisuri aparținând unor personalități care și-au desfășurat activitatea în acest oraș¹.

Între aceste personalități de seamă implicate atât în pregătirea și înfăptuirea Marii Uniri, cât și în reformarea și modernizarea României interbelice, Ion Nistor (1876-1962) reprezintă un caz aparte. Autor al unei opere considerabile ca amploare, diversitate, profunzime și cutezanță constructivă, Ion Nistor este apreciat drept unul dintre cei mai valoroși istorici din prima jumătate a secolului al XX-lea.

Ca profesor de istoria românilor a onorat con brio catedrele unor instituții de elită, în perioada 1904-1911, mai întâi ca dascăl secundar, iar mai apoi, până în 1941, în calitate de profesor universitar la Viena, Cernăuți, Odessa și București.

Reorganizarea în spirit românesc, consolidarea și dezvoltarea Universității din Cernăuți au reprezentat o altă preocupare perpetuă a savantului bucovinean, atât în calitate de rector al acesteia (1920-1921; 1933-1940), cât și de reprezentat al Almei Mater în senatul României (1920-1922).

Dimensiunea actului de cultură realizat de Ion Nistor și-a găsit expresia și în fondarea și conducerea "Institutului de istorie și limbă de la Cernăuți" (1922-1940), a publicațiilor "Junimea Literară" (1904-1914; 1923-1940), "Glasul Bucovinei" (1918-1940) sau Buletinul "Codrul Cosminului" (1924-1940). Personalitatea și influența sa s-au regăsit și în întemeierea Teatrului Național (1922) și a Conservatorului din Cernăuți (1924).

Identificat încă din perioada studiilor universitare cu destinul Bucovinei, angajarea lui Ion Nistor în mișcarea politico-culturală a românilor bucovineni pentru realizarea unității naționale a fost încununată de hotărârea Congresului general al Bucovinei, la 28 noiembrie 1918.

După unirea Bucovinei cu România, Ion Nistor a cunoscut o ascensiune spectaculoasă în ierarhia politică și de stat, mai întâi ca ministru, reprezentând interesele Bucovinei (1918-1926) și, mai apoi, ca demnitar și parlamentar liberal, deținând și o serie de portofolii, ca de pildă: al Lucrărilor Publice (1927-1928), al Minorităților Etnice (1933-1934), al Sănătății și Ocrotirilor Sociale (1934-1936), al Muncii (1936-1937), al Cultelor și Artelor (1939-1940).²

Informațiile referitoare la viața și activitatea savantului bucovinean sunt lărgite astăzi considerabil prin descoperirea, în anul 1981, de către arhivistul Dragoș Olaru, în patrimoniul Arhivei de Stat a Regiunii Cernăuți (Ucraina) a unui valoros tezaur documentar referitor la istoria și cultura națională. Fondul cuprinde, după estimările noastre aproximativ 600 de piese documentare, organizate în patru secțiuni.

Acestea reprezintă, în ansamblu, manuscrise ale operei științifice, texte ale unor cuvântări ținute cu diferite prilejuri, documente ce atestă numirea lui Ion Nistor în diferite funcții sau demnități onorifice, corespondență diversă.

În cadrul fondului, ponderea cea mai amplă este deținută de secțiunea a patra (dosarele 86-274) intitulată "Documente personale ale lui Ion Nistor", care cuprinde corespondență primită de către Ion Nistor în perioada 1905-1939 la Cernăuți sau București.

Pentru a ilustra valoarea informațională a acestei secțiuni vom cita câteva dintre numele emitenților: Gh.I. Brătianu, Al. Brătescu Voinești, Romulus Cândea, Traian Chelariu, George Enescu, Artur Gorovei, Nicu Flondor, Vasile Grecu, Maximilian Hacman, Nicolae Iorga, Constantin Moșil, Leca Morariu, Vladimir Mironescu, Grigore Nandriș, I.P.S. Mitropolitul Ardealului, Sextil Pușcariu, Iorgu Toma ș.a.³

Generalul Nicolae Petala s-a născut în 1869 la Vaslui. A absolvit cursurile unor instituții militare de elită din țară și străinătate, între care: Școala Militară de ofițeri din București și Școala Superioară de Război din Turin (Italia) și cea din Bruck (Austria). Începând cu anul 1889, a urcat toate treptele carierei militare, de la cea de sublocotenent, ajungând în 1919 Comandant de Divizie de Corp de Armată. De asemenea, a deținut funcțiile de atașat militar pe lângă legatia română din Sofia și, ulterior, pe lângă regimentul 5 din armata Austro-Ungară. Din opera sa cele mai cunoscute lucrări sunt: „Dusmanii armatei” (București, 1895), „Părerii asupra organizării infanteriei” (București, 1908), Discuțiuni în jurul legii cadrelor (1932)⁴.

Datorită demnităților militare pe care le-a deținut, generalul Nicolae Petala a participat la principalele operațiuni militare din Războiul pentru reîntregirea neamului. În anul 1919 s-a aflat, pentru scurt timp, la Cernăuți, deținând funcția de Comandant al Diviziei a VIII-a Infanterie, cu garnizoana în acest oraș. Armata română era prezentă în Bucovina din 6 noiembrie 1918, când a trecut granița la solicitarea lui Iancu Flondor, președinte al Consiliului Național Român, în contextul în care integritatea teritorială a acestui teritoriu românesc era amenințată grav de pretențiile ucrainene.⁵

Divizia a 8-a a Armatei Române, sub comanda generalului Zadic, a cooperat cu Consiliul Național Român, la restabilirea ordinii și normalității în această zonă a țării. În perioada 22 mai – 18 august 1919, Divizia a 8-a a participat la operațiunile din Pocuția.⁶

Ion Nistor, începând cu 18/31 decembrie 1918, deținea funcția de ministru de stat reprezentând interesele Bucovinei în guvernul de la București, iar începând cu 3/15 aprilie 1919, în urma demisiei lui Iancu Flondor din funcția de ministru delegat cu administrația Bucovinei cu sediul la Cernăuți, a preluat și această demnitate.

Dacă în două dintre scrisorile aduse în discuție (datate 25.03.1919 și 6.12.1919) Generalul Nicolae Petala îi solicită lui Ion Nistor favoruri personale, deosebit de interesant este conținutul scrisorii din 4.06.1919, care se referă la un episod decurgând din deznodământul „crizei” bucovinene – adunarea de la Cernăuți din 2 iunie 1919.

Criza bucovineană reprezintă un episod întunecat din perioada integrării acestei provincii în cadrul României întregite, dar care rămâne un fapt istoric care nu poate fi eludat într-o expunere completă și obiectivă a acestei etape istorice.

În privința integrării Bucovinei în cadrul României întregite s-au confruntat, în esență, două puncte de vedere. Primul pe care l-am numit „autonomist”, aparținând lui Iancu Flondor și partizanilor săi care în esență susțineau că până la integrarea definitivă a Bucovinei în cadrul României întregite, va trebui să treacă o perioadă de tranziție în care fiecare provincie urma să se concretizeze într-o cât mai largă descentralizare administrativă și asigurarea unei participări efective și proporționale a celorlalte naționalități.

Celălalt, care a fost numit centralist, aparținea naționaliștilor „integrști”, grupați inițial în jurul „Glasului Bucovinei”, iar din septembrie 1919 în Partidul Democrat al Unirii. Aceștia, în procesul de edificare și consolidare a României întregite, puneau un accent deosebit pe Regatul României, văzută ca factor eliberator, căruia urmau să i se subordoneze deplin și rapid provinciile din fosta monarhie habsburgică, prin unirea lor necondiționată. În spiritul acestei convingeri ei își exprimau opțiunea pentru o conducere centralizată a Bucovinei, fără organe legislative și executive proprii.

Activitatea politică desfășurată de cei doi miniștri delegați cu administrarea Bucovinei ne demonstrează că ei au avut puține idei politice comune, aflându-se de la început într-un profund dezacord, izvorul conflictului dintre cei doi aflându-se în primul rând în concepția diferită privind ritmul de integrare în structurile statului român. Acest conflict va lua forme acute, găsindu-și deznodământul la 3/15 aprilie 1919, prin demisia lui Iancu Flondor din funcția de ministru delegat cu administrația Bucovinei, cu reședința la Cernăuți (dată după care Ion Nistor va cumula ambele funcții). Deznodământul crizei a reprezentat, de altfel, triumful grupării naționaliștilor „integriști” în lupta lor cu „autonomiștii”.⁷

După 16 aprilie 1919, Ion Nistor s-a confruntat cu o serie de probleme decurgând din deznodământul „crizei” bucovinene. Gruparea autonomistă și-a continuat activitatea, iar organul său de presă numit „Bucovina” publică în perioada aprilie – iunie 1919 o serie de articole prin care se explica activitatea lui Iancu Flondor, justificând opinia acestuia că perioada de tranziție trebuie să se desfășoare lent, fără convulsii sociale, ținându-se cont de compoziția etnică a Bucovinei.

Punctul culminant al opoziției față de măsurile lui Nistor a fost reprezentat de adunarea de la Cernăuți din 2 iunie 1919. În această tensiune politică se fac noi încercări pentru concilierea celor doi oameni politici printr-un arbitraj. Ideea organizării unui arbitraj aparține lui N. Iorga, dar acesta nu era posibil decât dacă cei doi solicitau soluționarea diferendului pe calea arbitrajului. Generalul Petala, devenit comandantul Diviziei a 8-a de infanterie cu garnizoana la Cernăuți, cu consimțământul regelui Ferdinand, urma să obțină acordul celor doi de a se recurge la arbitraj, mai ales că Iancu Flondor l-a informat pe generalul Petala că minoritățile neromâne din Bucovina, nemulțumite de situația politică, pregătesc un memorandum care urmează a fi trimis Conferinței de Pace de la Paris, prin care își vor retrace acordul pentru unirea necondiționată. La 22 iunie 1919, generalul Petala se adresează în scris lui Iancu Flondor și Ion Nistor, solicitându-le acordul în vederea unui arbitraj. Ion Nistor își dă acordul în 24 de ore fără condițiuni, Iancu Flondor îi răspunde generalului Petala că acesta nu este la curent cu situația politică din Bucovina și că nu se poate pronunța asupra arbitrajului. La scurt timp îl vizitează pe general la hotelul „Pajura Neagră” din Cernăuți și-i cere să-i aprobe organizarea unei adunări pentru a se consulta cu partizanii săi înainte de a se pronunța asupra arbitrajului. Generalul Petala aprobă ținerea adunării pentru ziua de 2 iunie 1919. Fiind plecat în acea zi la Colomeca, Ion Nistor a protestat împotriva aprobării date, exprimând temerea că Iancu Flondor se va pune în fruntea manifestanților, ieșind în stradă, pentru a cere demiterea guvernului Brătianu.

La această adunare au participat adepții lui Iancu Flondor și reprezentanții diferitelor partide ale minorităților din Bucovina. În rezoluția acestei adunări s-a cerut instaurarea unei administrații proprii a Bucovinei în care să fie reprezentate proporțional toate minoritățile neromâne.

În urma adunării din 2 iunie 1919 arbitrajul nu va mai avea loc. Chiar a doua zi, într-o scrisoare din Iași, din 3 iunie 1919, generalul Petala îl informa pe Iancu Flondor că arbitrajul nu mai poate avea loc „în aceste clipe hotărâtoare pentru interesele românismului” în Bucovina. Generalul Petala este înlocuit, la comandă fiind rechemat generalul Zadic. Cele două grupări conduse de Iancu Flondor și Ion Nistor au continuat să urmărească propria lor politică.⁸

25.III.1919

I

Stimate D^{le} Nistor

Am încercat eri în două rânduri să vă văd; v-am urmărit chiar până la ușa lui Kiriacescu unde ați rămas mult și nu am mai putut să vă aștept.

Plec la Iași cu regretul de a nu vă fi putut vedea. Sper să am mai mult noroc altădată. fie aici, fie la Cernăuți, unde după cât pare, situația militară cere să stăm de veghe.

Nu am putut satisface dorința Dv. de a acorda un concediu sublocotenentului Cantacuzino, căci el se găsea deja în Ardeal și nu se mai afla sub ordinele mele.

Vă rog a nu mai lăsa pe Lunguleac⁹ să stea neocupat: am impresia că suferă mult din această cauză. Să fiți încredințat că la orice îl veți întrebuința va face cinste locului ce va ocupa și se va face folositor țării.

În urma celor ce ați spus personal luna trecută la Capșa, unde ați fost să mă vedeți că trebuie cerut și agrementul D-lui Flondor spre a-l numi cu deplină înțelegere ambilor Miniștri bucovineni, i-am telegrafiat să plece la Cernăuți, să se prezinte D-lui Flondor și să-i ceară agrementul. Dl. Flondor, după ce a luat îmi pare și avizul D-lui Bodnărescu¹⁰ s-a grăbit a face numirea. Nu știu cărui lucru se datorează faptul că, deși are agrementul ambilor miniștri, el stă fără a-și fi ocupat postul. Nu cumva Dl. Flondor a depășit drepturile sale și l-a numit în altă parte decât acolo unde doriți Dv.? În orice caz, vă rog a soluționa chestiunea așa cum găsiți mai nimerit și pentru interesul unui om de elită cum este Lunguleac și pentru interesele obștești, într-o țară săracă în virtuți, este un mare păcat ca un om de seamă să nu fie pus la lucru.

Mulțumindu-vă pentru amabilitatea cu care ați întâmpinat recomandățiunea mea în favoarea lui Lunguleac, vă rog, D-le Nistor, a primi încrederea considerațiunei mele.

General N. Petala

Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, Ucraina, fond personal Ion Nistor, d.216, f.1.

Cernăuți, 4.VI.1919

II

Stimate Domnule Nistor,

În „Glasul Bucovinei”¹¹ de astă seară, într-un articol semnat de Domnul Aurel Moraru¹², se prezintă într-o lumină cu totul falsă modul cum a decurs autorizarea ce am dat-o întrunirii provocată de Flondor, întrunire de care fusesem încredințat că nu va reprezenta nici o primejdie pentru siguranța statului și de care Dv. având o părere contrarie, ați manifestat dorința de a fi oprită.

Cum păstrez notele telefonice cu care am răspuns c-dantului de garnizoană, în momentul în care acesta mi-a comunicat dorința Dv. de a opri întrunirea, cred bine a vi le reproduce textual, spre a vă reîmprospăta memoria:

Nota I: „Eu nu revoc ordinul dat, pentru că nu-mi pare posibil că într-o întrunire de șefi de partide poate fi o primejdie pentru ordinea și siguranța în stat.

Pentru orice eventualitate însă vă însărcinez pe Dv. (Colonel Lupașcu), C-dantul Garnizoanei Cernăuți, să asistați personal la întrunire și să apreciați dacă vorbitorii se vor abate de la obligațiunile luate față de mine prin Dl. Grigorovița, de a nu vorbi nimic care ar fi în contradicție cu legea stării de asediu, imputernicindu-vă a opri întrunirea în acel moment și a încheia acte contra vinovaților”.

Puțin după ora 4 p.m. am adăugat următorul ordin:

„Dacă Domnul Nistor vede o primejdie pentru siguranța statului în această întrunire o va opri D-nea sa prin organele polițienești”.

Din raportul primit de la comandantul garnizoanei, Colonelul Lupașcu, îmi arată că v-a comunicat și primul meu răspuns: „că eu nu voiu să revoc ordinul de aprobare” și urmarea acestui ordin că Dv. o puteți opri, dacă judecați în primejdie siguranța statului.

Colonelul Lupașcu mi-a raportat că, în momentul când v-a comunicat a 2-a mea notă telefonică i-ați obiectat că „ar fi prea târziu” la care D-sa v-a răspuns că „nu e prea târziu”, căci a dat ordin ca întrunirea să nu înceapă decât în prezența D-sale. Cuvintele textuale ale Colonelului Lupașcu au fost: „Nu e prea târziu; întrunirea n-a început și nici nu începe până nu mă duc eu”.

Din cele relatate asupra modului cum a decurs convorbirea Dumneavoastră ce comandați garnizoana rezultă îndubitabil că ați fost pus în fața faptului că eu nu vroiam a-mi dezice cuvântul dat de aprobare, pe când D-voastră ați fi putut opri pentru considerente ce nu stau să discut acea întrunire care vă dădea atâta preocupățiune – rezultă însă că, deși știati că întrunirea nu va începe fără prezența colonelului Lupașcu, totuși nu i-ați cerut colonelului de a întârzia cel puțin începerea întrunirii, atât încât vă era necesar ca să ordonați măsuri polițienști de oprire.

Față de cele expuse aici care corespund în totul adevărului, modul tendențios și necorespunzător realității cu care D-I Moraru descrie istoricul acestei opriri, este pentru mine cu totul surprinzător.

Las să treacă nereluată lipsa de condescendență pe care o dovedește scriitorul față de un general comandant de corp de armată pe care îl confundă cu unul din adversarii săi politici.

Cum numitul domn vă este domniei Voastre amic și prieten politic, cum gazeta în care scrie este organul grupării politice ce reprezentați și conduceți, cum tot ce scrie în ziar trece prin cenzura Domniei Voastre,

Vă rog să binevoiți a-mi comunica dacă aprobați fondul și forma acestui articol tendențios și necuviincios și dacă el este scris cu asentimentul Dv.

Rugându-vă ca răspunsul Dv. să-mi parvină până mâine, joi, înainte de ora 1 p.m., când urmează să plece la Rădăuți, vă rog stimate d-le Nistor, a primi încredințarea considerațiunii mele.

General N. Petala

Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, Ucraina, fond personal Ion Nistor, d.216, f.2-3.

6.12.1919

Cernăuți

III

Stimate Domnule Nistor,

Te rog să mă ierți că vă deranjez cu aceste rânduri: îmi permit însă a-ți răpi câteva momente, pentru a-ți adresa o rugămintă în interesul unui prieten al meu.

Este vorba de amicul meu, Mihai Brăileanu, președintele tribunalului din Piatra Neamț, care este în perspectivă de a fi înaintat curând Consilier la Curte.

Dânsul ar dori foarte mult să obțină acest loc la Curtea de apel din Cernăuți, oraș în care vrea să se stabilească definitiv cu întreaga familie.

După cât îmi spune dânsul, această numire s-ar putea face fie la noua secție a acestei Curți, ce pare a fi pe cale a se forma, fie prin numirea sa la actuala secție, la locul vreunui alt magistrat care ar vrea să treacă în regat, prin consimțământ.

DI. Brăileanu personal se va prezenta D-voastră cu aceasta și vă va explica mai detaliat dorința sa și modalitățile de aducere la îndeplinire.

Pentru aceasta însă are nevoie mai întâi de asentimentul Vostru și apoi de binevoitorul concurs.

Din partea mea vă rog foarte mult, dacă credeți că cererea se poate realiza și că deci intervenția mea nu este neoportună a-i da binevoitorul D-voastră sprijin pentru care vă mulțumesc prin anticipație.

General N. Petala

Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, Ucraina, fond personal Ion Nistor, d.216, f.4.

From the Cernowitz records: General Nicolae Petala addressing to Ion Nistor

We bring back today into the scientific circuit 3 letters, addressed by General Nicolae Petala to Ion Nistor from the personal records of Ion Nistor. Of all this correspondence, the letter from June 4th, 1919 bears a special value. This offers us interesting information related to an important episode of „the Bukovinean Crisis” – the assembly of the Autonomists led by Iancu Flondor which took place at Cernowitz on June 2th, 1919.

NOTE

1. Doina Alexa, *Cercetări în arhivele cernăuțene. Fondul personal Ion Iancu Nistor*, în „Revista Arhivelor” 1-2/2002, p.112.
2. Vezi Doina Alexa, *Ion Nistor - dimensiunile personalității politice și culturale*, Rădăuți, 2000, 240 p.
3. Idem, *Cercetări în arhivele cernăuțene...*, p.113.
4. *Enciclopedia Cugetarea*, București, <1998>, p.648.
5. Ion I. Nistor, *Intrarea armatei române în Bucovina (1918). Cooperarea ei cu celelalte instituții de stat pentru educarea straturilor sociale*, în *Zece ani de la Unire*, Cernăuți, 1928, p.35-46.
6. Ioan V. Cocuz, *Unirea Bucovinei cu România. Aspecte militare*, Suceava, 1997, p.59-60.
7. Doina Alexa, *Ion Nistor - dimensiunile personalității politice și culturale*, Rădăuți, 2000, p.184-185.
8. Radu Economu, *Unirea Bucovinei, 1918*, București, 1994, p.66-69.
9. Lunguleac Ion (1886-1942), avocat și doctor în drept din 1911. Profesor la Catedra de drept roman a Universității din Cernăuți, mai întâi ca suplinitor, iar începând cu 1 octombrie 1919 și apoi în calitate de titular, din 1926.
10. Vasile Bodnărescu, om politic și patriot umanist. Membru al Consiliului Național Român care l-a delegat ca agent diplomatic pe lângă guvernul român de la Iași. În perioada 15 aprilie 1919 - 2 mai 1920 a deținut Secretariatul de serviciu al Internelor, pentru Bucovina. În momentul la care face referire textul scrisorii deținea funcția de președinte al Curții de Apel din Cernăuți.
11. „Glasul Bucovinei” (1918-1940) – cel mai important cotidian din Bucovina interbelică.
12. Aurel Moraru (1886-1945), jurist și publicist. Doctor în drept din 1914. Colaborator apropiat al lui Ion Nistor atât în cadrul cotidianului „Glasul Bucovinei” cât și sub auspiciile Partidului Democrat al Unirii și mai apoi Liberal.